

Ob koncu lanskega leta sta inštitut za jezikoslovje in fonetiko v Padovi in inštitut za romansko filologijo na tržaški fakulteti za tuje jezike in literaturo (s sedežem v Vidmu) izdala prvi del Furlanskega historično-lingvistično-etnografskega atlasa (Atlante-storico-lingvistico-etnografico friulano, ASLEF), ki pomeni z več stališč pomembno obogatitev italijanske arealne lingvistike in lingvistične geografije sploh. Pred njim sta v italijansko-romanskem okviru izšla lingvistično-etnografski atlas Korzike (Atlante linguistico-etnografico italiano della Corsica, Pisa 1933—1942, v desetih zvezkih) in lingvistični atlas Sardinije (Saggio di un Atlante linguistico della Sardegna in base ai rilievi di Ugo Pellis, Torino 1964, I. del — zemljevidi, II. del — komentar). Od široko zasnovanega Italijanskega lingvističnega atlasa (Atlante linguistico italiano, ALI) pa je bilo do zdaj objavljenih le nekaj poskusnih listov. Delo zanj, in sicer prva faza (zbiranje jezikovnega gradiva na terenu), se je začelo že l. 1925 in se je končalo pred kakšnim letom, a težavna sistematizacija gradiva in priprava zemljevidov še zahtevata svoj čas. Furlansko gradivo za ta atlas — zbral ga je na začetku edini zbiralec za ALI, zdaj že umrli furlanski jezikoslovec Ugo Pellis — je po določenem izbirnem merilu uvrščeno v ASLEF, ki poleg tega upošteva tudi lingvistični atlas Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz, AIS (Zofingen, 1928—1946).

V raziskovalno mrežo ASLEF, ki je bila razpredena po pokrajini Furlaniji in Juljski krajini in ki je upoštevala tudi območja, kjer se je govorilo furlansko do nedavnega, je bilo zajetih tudi deset krajev, v katerih živijo Slovenci (Lipalja ves in Ukve v Kanalski dolini, Osojane in Solbica v Režiji, Ter, Černjeja, Brnas ob Nadiži, Sovodnje v Beneški Sloveniji, Zgonik na Krasu in Žavljje pri Miljah).

ASLEF je obsežno, poglobljeno in zahtevno programirano delo. Glede na že izdane lingvistično-etnografske atlase ima vrsto novosti, ki opravičujejo njegov naslov. Deli se na:

a) kartografski lingvistični prikaz — izšel bo v šestih delih — sledile pa mu bodo historične in demološke karte, ki jih bodo pripravili strokovnjaki za furlansko zgodovino in ljudsko izročilo;

b) komentarje, ki bodo zbrani v seriji onomazioloških monografij, najverjetneje v 26 do 28 knjigah, v katerih bodo razložena posamezna področja furlanske leksike. Le-ta je za jezikoslovca še posebno zanimiva in privlačna, ker je pogosto arhaična in hkrati zelo raznolika, saj se je oblikovala na stičišču romanskega, slovanskega in germanskega sveta, a tako z etimološkega kot komparativnega stališča še ni primerno raziskana.

O osnovi dela nam govori G. B. Pellegrini, glavni pobudnik, organizator in vodja dela za ASLEF, sicer profesor za jezikoslovje na univerzi v Padovi, ko nam na uvodnem listu 1. dela ASLEF v zgoščenem predgovoru posreduje bistvene podatke o zamisli tega dela in njegovi izpeljavi. Priprave za atlas so se začele že l. 1965 in zdaj so tu prvi vidni sadovi. Prvi del ASLEF prinaša:

a) 11 uvodnih zemljevidov (zgodovinskih, upravno-političnih, dialektičnih ...), ki uporabniku atlasa pomagajo pri neposredni orientaciji na raziskovanem območju;

b) 159 listov — na 130-ih so po tradicionalni metodi lingvističnih atlasov prikazani leksikalno najbolj bogati pojmi na zemljevidih, na ostalih pa so podane bolj ali manj obsežne preglednice raziskanih besed.

V 1. delu atlasa je 633 pojmov — celotni jih bo imel okrog 6000 — in ti so zajeti iz naslednjih krogov: vesoljstvo in podnebni pojavi, delitev časa (dnevi v tednu, meseci in letni časi), oblikovanost tal in samoniklo rastlinstvo.

Na zemljevidih sta zaznamovani orografija (sicer komaj vidno, a vendar toliko opazno, da je mogoče lepo določiti potek dolin in glavnih komunikacijskih poti) in hidrografija. V rahli okrastri barvi so zapisana imena krajev, od koder je gradivo, in vsak kraj izpraševalne mreže ima svojo številko. Vse to ne ovira branja odgovorov (v črni barvi), olajšuje pa orientacijo in pomaga pri interpretaciji registriranih besed, zlasti pri določanju njihove zemljepisne razširjenosti. Ob strani vsakega zemljevida je kot naslov karte zapisan raziskani pojem v italijanščini, francoščini, nemščini in slovenščini (pri rastlinski leksiki tudi v latinščini), z ustreznim primerjalnim aparatom pa je uporabnik atlasa opozorjen na potrebne konfrontacije v zvezi z ALI in AIS. Na istem mestu so navedene tudi še nekatere potrebne dodatne opombe. Karte,

na katerih je leksika samoniklega rastlinstva (spontane flore), pa so ilustrirane tudi z risbami rastlin.

Ob prvem delu je izšla tudi knjiga Uvod v furlanski historično-lingvistično-etnografski atlas (Introduzione all' Atlante storico-linguistico-etnografico friulano). V tej knjigi, ki je nujna spremljevalka kartografskega dela in pomeni tudi uvod v komentarje, je G. B. Pellegrini osvetlil motive in vzroke za pripravo ASLEF, prikazal načrt zanj, opisal raziskovalno metodo in organizacijo dela. Pri delu »in loco« je nastala tudi dokajšnja fono- in fototeka, in v uvodu lahko zremo, kje so bili govori posneti in kateri predmeti so bili fotografirani. Zvemo tudi za posamezne sodelavce in njihov delež pri pripravi atlasa. Za zbiranje, zapisovanje in pregledovanje slovenskega gradiva imajo — poleg prof. Pellegrinija, ki atlasu posveča vse svoje moči in znanje (njegovu znano raziskovalno torišče so prav slovenskoromanski jezikovni stiki) — največ zaslug:

Milko Matičetov je kot folklorist tudi poznavalec slovenskih narečij v Italiji (predvsem rezijanščine) in ima za seboj že lepo število tiskov, zadevajajočih jezikoslovje in slovensko-furlanske stike. Za ASLEF je sam ali skupaj s Pellegrinijem zbiral gradivo v več krajih.

Pavle Merku je poleg zapisovanja na terenu pri ASLEF sodeloval tudi s popolnim pregledom zapisov iz Černjeje in Tera.

Nicolò Persici je v svoji diplomski nalogi preučeval narečje v Černjeji, za ASLEF pa je zbiral in pregledoval slovensko leksiko.

Mara Debeljuh-Poldini je opravila težavni pregled zapisov iz Liplje vesi in v Kanalski dolini tudi marsikaj posnela na magnetofonski trak.

Božo Radovič, profesor za slovensko jezikoslovje na univerzi v Padovi, je pregledal zapise raznih zbiralcev.

V osrednjem delu Uvoda so zbrani številni pomembni podatki o krajih, v katerih so zbirali gradivo (o zemljepisni legi, prebivalstvu in njegovi socialni pripadnosti, o upravnih ureditvi, zgodovinski dokumentiranosti kraja, družbenih in kulturno-izobraževalnih ustanovah, turizmu, prometni zvezi s svetom...). Pomembni so tudi podatki o informatorjih (starost, izobrazba), še bolj pa ugotovitve o zdajšnjem jezikovnem stanju, o rabi furlanščine in italijanščine ter (v krajih iz »aloglotnih oaz«) tudi o rabi slovenščine in nemščine. Kjer je gradivo

zapisoval tudi (ali samo) Ugo Pellis, so omenjena tudi njegova opažanja jezikovnih posebnosti. (Za slovenske govore prinaša ASLEF samo Pellisovo gradivo za dva kraja, in sicer za Sovodnje in Žavlje pri Miljah.)

Za slovenskega etimologa, dialektologa in tudi zgodovinarja pa je posebno zanimivo tisto poglavje Uvoda, ki je posvečeno nemškimi in slovanskimi »oazam«, tujejezičnim pasovom na robih furlanščine. To poglavje spodbuja k nadaljnjim raziskavam, čeprav bodo pisci komentarjev v ASLEF verjetno še sami povedali marsikaj.

Ko pisec Uvoda posega v zgodovino in govori o prodiranju Slovanov v Furlansko nižino, ugotavlja, da še vedno obstaja negotovost v zvezi z datacijo prvih slovanskih valov na italijanski severovzhod. Zgodovinske raziskave si v takih okoliščinah lahko uspešno pomagajo z odkritji filoloških analiz, predvsem toponomastičnih. Pri raziskavi furlanskih krajevnih imen je treba vedno računati tudi na možnost razlage s pomočjo slovanskih apelativov, in v Uvodu je našeta vrsta takih slovanskih besed, ki so »kristalizirane« v krajevnih imenih pokrajine Furlanije in Julijske krajine (str. 78-79). Najpogosteje so to izrazi iz geomastike in se nanašajo na oblikovanost tal. Najjasnejši zgled: *gora* ali *gorica* je kot krajevno ime dokumentirano že l. 1001 (*meditatem predii Solikano et Gorza nuncupatum*) ali l. 1015 (*unius ville que slavica lingua vocatur Goriza*). Iz geomastike je podobnih apelativov več kot trideset, pridružuje pa se jim še vrsta poimenovanj iz živalskega in rastlinskega sveta ter iz hidronimike; pogostna so tudi imena za barve, poklice, lastna imena oseb in občna poimenovanja naselij ter stavb, kot je npr. *grad*. Ob *gradu* Pellegrini zavrača razlago nekaterih slavistov, ki so iz te slovenske besede izpeljevali tudi *Grado* (Gradež). Po njegovem je verjetnejša izpeljava tega toponima iz lat. *gradus* v pomenu »razkladališče, pristanišče«. Meni (str. 77), da so slovenski znanstveniki in diletanti (npr. Tuma) pri razlagi furlanskih krajevnih imen s slovensko leksiko precej pretiravali. Z ASLEF bo mogoče takšna vprašanja natančneje preučiti. Ugotoviti se bo dalo tudi, kolikšen je slovanski delež v furlanski leksiki nasploh. S tovrstnimi raziskavami so se že ukvarjali (predvsem K. Štrekelj, H. Schuchardt, I. Koštial, pa tudi Pirona, Cosattini, Pellis in G. Marchetti), toda številne etimologije furlanskih besed, ki so jim našli korenine v slovanski podlagi, po Pellegriniju (str. 86) niso prepričljive, ne-

katere pa je sploh treba ovreči. Seveda pa je pričakovati, da bodo prišle na dan nove. To delo še čaka pisce komentarjev, ki bodo natančno razčlenili furlanske besedje. Treba bo tudi ločiti tiste furlanske besede iz slovenščine, ki na široko krožijo po Furlaniji (npr. čerńnikule »črńnice«, triskule »troskalice«, čespe, siespe »češplje«, od tistih, za se omejene na ozka območja.

Za nas je poleg slovenskega deleža v furlanski leksiki zanimiv tudi furlanski (romanski) vpliv na naša narečja v Italiji. Pisec Uvoda jim je posvetil precej pozornosti: naštel je šest oziroma sedem narečij (ziljsko, rezijansko, tersko, nadiško, briško, kraško in sledi brkinskega) ter omenil raziskovalce, ki so se ukvarjali z njimi (Baudouin de Courtenay, Ramovš, T. Logar, F. Bezljaj, I. Trinko, P. Merku, M. Matičetov in še vrsta italijanskih). Pellegrinija samega je med slovenskimi obrobni narečji najbolj pritegnila rezijanščina; njene posebnosti je dokaj natančno podal in se ustavil tudi ob znanih domnevah o izvoru Rezijanov. Na koncu je skušal povezati raziskave slovenske obrobne dialektologije s furlansko in je našel vrsto romanskih vplivov na slovenska narečja (str. 87-88). V fonetiki naj bi bili pod romansko-furlanskim vplivom: 1) obsežna diftongizacija nekate-

rih samoglasnikov, 2) prehod l' > j, 3) -m > -n, 4) palatalni izgovor č in g', 5) izguba h < g. V skladnji in oblikoslovju so furlanski vplivi po Pellegrinijevih cenitvah še številnejši. V ASLEF najdemo precej zgledov za besede s »členom« (kazalnim zaimkom), ki naj bi se rodil pod vplivom furlanščine. V Osojanah npr. pravijo za zvezdo večernico *ta parja zvezda*, za navadni glog *te bili tarn*, v Teru pa za zvezdo daničo *ta zárna zvížda* ali *ta zádña zvížda*. Kalk po furlanski sintaksi naj bi bile tudi stavčne konstrukcije v izrazih za vremenske pojave, kot je *to rusí nabo* (tako pravijo v Osojanah za »prši«) ali *to bóušče* (tako pravijo v Černjevi za »bliska se«, pravijo pa tudi *to búška*, *to búšče*, *to stría*, če bliske spremlja grom). Romansko sosodstvo pa vpliva tudi na naslednje jezikovne pojave: oslabitev srednjega spola, poenostavitev nominalne fleksije, pogostna izguba dvojine, tvorba zanikanega velelnika z nedoločnikom in morda še na kaj. Pri nekaterih izmed teh vplivov pa je vprašanje, koliko gre res za vpliv in koliko le za tipično slovensko razvojno pot. O moči vplivov bo moral povedati svoje tudi slovenski dialektolog.

Ljudmila Cvetek-Russi
Portorož

Vprašali ste

SE SNEG topi ALI tali?

Odgovorite mi, prosim, z jezikoslovnega vidika, ali se sneg (led) *topi* ali se *tali*. Katerega od izrazov priporočate? *Topljenje* snega ali ledu ljudje v živem govoru mno-

go pogosteje uporabljajo kot *taljenje* snega, ni pa v skladu s fizikalno-kemijsko definicijo.

Igor Smolej, inž. gozdarstva
Ljubljana

KAKO JE Z RABO taliti IN topiti (se)

V zvezi z vašim vprašanjem si je treba podrobneje ogledati glagole *taliti (se)* in *topiti (se)*, pa tudi *tajati (se)*, ki ga vi niste omenili.

Skušajmo najprej ugotoviti, kako se glagola *taliti* in *topiti* pomensko razlikujeta v strokovni rabi, na kar ste tudi sami opozorili. Glagol *tajati* na strokovnem, terminološkem področju ne živi, zato ga za sedaj puščamo ob strani.

Slovenski tehniški slovar (l. 1964, II. del, str. 416) ima pri glagolu *taliti* tole pojasni-

lo: trdne snovi se talijo zaradi toplote; taliti kovine; led (sneg) se tali na soncu; vosek se tali na vroči plošči. Pri glagolu *topiti* pa navaja (II, str. 452): topiti trdne ali plinaste snovi v tekočini (topilu). Iz tega sledi, da povzroča proces taljenja toplota, topljenje pa tekočina, v katero damo snov, ki jo hočemo topiti. Pri taljenju se torej pod vplivom toplote spremeni agregatno stanje, trdno v tekoče, pri topljenju pa se snov porazdeli po tekočini, v kateri se topi, tako da nastane homogena raztopina. Če se laično izrazimo, se pri topljenju snov združi, spoji s tekočino, v kateri se topi.